

DOĞU ÜNİVERSİTESİ DERGİSİ

DOGUS UNIVERSITY JOURNAL

e-ISSN: 1308-6979

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal>

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SANAYİSİZLEŞME VE GELİR DAĞILIMI

DEINDUSTRIALIZATION AND INCOME DISTRIBUTION IN THE TURKISH ECONOMY

Atilla AYDIN⁽¹⁾

Öz: Sanayisizleşme olgusu, 1980'li yıllarda ortaya çıkan küreselleşme ve liberalleşme eğilimi ile birlikte dünyanın gündemine girmiştir. Türkiye ekonomisi de 1980 yılında 24 Ocak Kararları ile küreselleşme eğilimine dâhil olmuştur. Uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin serbest hale getirilmesi ile birlikte yerli sanayide gerilemeler görülmüştür. Bu çalışmada sanayisizleşme süreci gelir dağılımı ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın amacı, sanayisizleşme sürecinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada 2002 sonrası dönem analiz edilmiştir. Gelir dağılımı ölçüsü olarak işgücü ödemelerinin GSYH katma değeri içindeki payı ele alınmıştır. Çalışmanın bağımsız değişkenleri, bu çalışma için üretilen sanayisizleşme göstergesi ve enflasyon olarak belirlenmiştir. Çalışmada geleneksel ve yapısal kırılmalı birim kök testleri kullanılarak değişkenlerin durağanlık mertebeleri tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için ise ARDL modeli kurularak sınır testi uygulanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre sanayisizleşme eğilimindeki artış, gelir dağılımı üzerinde bozucu etki meydana getirmektedir. Ayrıca kontrol değişkeni olarak kullanılan enflasyonun da gelir dağılımı üzerindeki etkisi olumsuz bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sanayisizleşme, Gelir Dağılımı, Enflasyon, ARDL, Yapısal Kırılma.

Abstract: The phenomenon of deindustrialization entered the world agenda with the globalization and liberalization trend that emerged in the 1980s. The Turkish economy was also included in the globalization trend with the January 24 Decisions in 1980. With the liberalization of international goods and capital movements, the domestic industry declined. In this study, the deindustrialization process is associated with income distribution. The aim of the study is to reveal the effects of the deindustrialization process on income distribution. The post-2002 period is analyzed in the study. The share of labor payments in GDP value added is taken as a measure of income distribution. The independent variables of the study are the deindustrialization indicator and inflation. In the study, the stationarity levels of the variables are determined by using conventional and structural break unit root tests. In order to determine the relationship between the variables, ARDL model was constructed, and a bounds test was applied. According to the results obtained from the study, the increase in the deindustrialization trend has a disorting effect on income distribution. In addition, the effect of inflation, which is used as a control variable, on income distribution is also found to be negative.

Keywords: Deindustrialization, Income Distribution, Inflation, ARDL, Structural Break.

JEL: C32, E25, E64

1. Giriş

⁽¹⁾ İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul Gelişim Meslek Yüksekokulu, Hava Lojistiği Bölümü; ataydin@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9265-5930
Geliş/Received: 16-04-2024; Kabul/Accepted: 19-08-2024

Sanayisizleşme olgusu 1980'lerden itibaren Türkiye ekonomisinin gündemine girmiştir. 1923'te cumhuriyet kurulduğunda sanayileşme hedefi açıkça ortaya konmuş ve bu hedef doğrultusunda politikalar üretilmiştir. Özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi sektörüne diğer sektörlerle göre daha fazla önem verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası konjonktürün de etkisiyle daha liberal politikalara geçilmiş ve tarım merkezli politikalar uygulanmıştır. Ancak bu dönem kısa sürmüş ve 1950'lerin ortasından itibaren sanayi sektörü tekrar güçlenmiştir. 1960'lı yıllarda uygulanan planlamaya dayalı ekonomi döneminde de sanayi sektörünün ön planda olduğu görülmektedir. 1980'li yıllar ise tüm dünyada liberalleşme ve küreselleşme eğilimlerinin ortaya çıktığı dönemdir. Türkiye de bu sürece 24 Ocak Kararları ile dâhil olmuştur. Uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin serbestleştiği bu dönemde yerli sanayi uluslararası rekabetle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca finansal yatırım araçlarının çeşitlenmesi ile birlikte yatırım seçenekleri çoğalmış ve sanayi sektörü bir ölçüde cazibesini yitirmiştir. Öte yandan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, Türkiye'nin finansal kırılganlığını arttırmış ve finansal krizler dönemi başlamıştır. Finansal krizler nedeniyle makroekonomik istikrar zaman zaman bozulmuş ve bu durum sanayi yatırımları üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bazı dönemler sanayileşmenin hız kazandığı, bazı dönemler diğer sektörlerin öne geçtiği görülmektedir. 1924 yılında sanayinin GSYH içindeki payı %10'un altındayken 1935 yılında %18 seviyesine kadar yükselmiştir. 1960'larda tekrar hızlanan sanayileşme süreciyle 1967'de sanayinin payı %20'nin üzerine çıkmıştır. 1980 sonrasında ise sanayi payında daha durağan bir yapı görülmekte ve tarımın payındaki azalma, hizmet sektörüne geçmektedir (DİE, 1996).

Bu çalışmanın amacı, 2002 sonrasında Türkiye ekonomisinde sanayisizleşme eğiliminin gelir dağılımı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Gelir dağılımı ölçüsü olarak işgücü ödemelerinin GSYH katma değeri içindeki payı kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle fonksiyonel gelir dağılımı ele alınmıştır. Fonksiyonel gelir dağılımında üretim faktörlerinin payları dikkate alınmaktadır. İşgücü ödemelerinin GSYH içindeki payının artması, emek lehine gelir dağılımı adaletinin iyileşmesi olarak değerlendirilmektedir. Sanayisizleşme olgusu, tarımdan kopan emek gücünün sanayi yerine hizmet sektörüne yönelmesi olarak ele alındığında fonksiyonel gelir dağılımı ölçüsünün daha sağlıklı olacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca gini katsayısı gibi diğer gelir dağılımı göstergelerine ilişkin çeyreklik veriler bulunmamaktadır. Bu bağlamda sanayisizleşmenin emek gelirleri üzerindeki etkisi belirlenerek gelir dağılımında ortaya çıkan sonuçların belirlenmesi hedeflenmektedir. Ancak bu noktada çalışmanın önemli bir kısıtı bulunmaktadır. Fonksiyonel gelir dağılımı içerisinde yer alan emek gelirleri payı içinde sadece sanayi emek gelirleri değil, diğer sektörlerle ilişkin ücret düzeyleri de yer almaktadır. Bu çerçevede çalışmada kullanılan gelir dağılımı ölçüsü genel ücret düzeyi olarak değerlendirilebilir. Sanayisizleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiye yönelik olarak literatürde kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bayar ve Günçavdı (2018), çalışmalarında sanayisizleşmenin yoksulluk üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın veri aralığı 2002-2014 yılları olarak belirlenmiştir. Ravallion-Huppi ayrıştırma yönteminin kullanıldığı çalışmadan elde edilen bulgulara göre sanayisizleşme ile birlikte artan ticarete konu olmayan faaliyetlere ilişkin gelirlerdeki artış yoksulluğu azaltıcı etki meydana getirmektedir. Ticarete konu olan gelirler ve tarımsal gelirler ise yoksulluğu arttırmaktadır. Tahsin ve Börü (2020), çalışmalarında 2006-2018 dönemini pay değişim analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Türkiye'de sanayisizleşme yönünde bir yapısal değişim gerçekleşmiştir. Söz konusu yapısal değişim, sonucunda

hizmet istihdamında yaşanan artış, gelir dağılımını bozucu etki yaratmaktadır. Tekin (2023), sanayisizleşme ve sendikasılaşmanın gelir dağılımı üzerindeki etkilerini 2000-2019 dönemi için Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye için araştırmıştır. Panel eşbütünleşme testi yönteminin kullanıldığı çalışmadan elde edilen sonuçlara göre sanayisizleşme ve sendikasılaşma, gelir dağılımı üzerinde bozucu etki meydana getirmektedir. Ayrıca sanayileşmedeki artış, sendikasılaşmanın gelir dağılımını bozucu etkilerini hafifletmektedir.

Çalışmada kullanılan diğer bir değişken olan enflasyonun gelir dağılımına olan etkileri, sanayisizleşmeye göre ampirik literatürde daha geniş bir perspektifte ele alınmıştır. Enflasyonun gelir dağılımını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koyan Easterly ve Fischer (2001), 38 ülke için yapılan anket verilerini kullanarak enflasyonun yoksulluğu artırdığını saptamışlardır. Li ve Zou (2002), çalışmalarında 1950-1992 dönemi için 46 ülkede enflasyonun büyüme oranının azalmasına, zenginlerin toplam gelirden aldığı payın artmasına ve gelir dağılımının bozulmasına yol açtığını ortaya koymuşlardır. Deyshappriya (2017), yaptığı çalışmada 1990-2013 dönemi için 33 Asya ülkesindeki gelir dağılımı adaletsizliğinin makroekonomik belirleyicilerini araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre enflasyon artışı Asya ülkelerinde gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Law ve Soon (2020) çalışmalarında 1987-2014 dönemi için 65 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkedeki enflasyonun gelir dağılımı adaletsizliği üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda enflasyon oranındaki bir artışın eşitsizliğini gelir dağılımına bozucu etki yaptığı saptanmıştır. Ayrıca enflasyonun gelir dağılımını olumlu etkilediğini öne süren çalışmalar da literatürde bulunmaktadır. Franco ve Gerussi (2013), Park ve Rogelio (2015), Coibion vd. (2017) söz konusu çalışmalardan bazılarıdır. Son olarak literatürdeki bazı çalışmalar, enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin U şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle enflasyonun belli bir eşik değerine kadar gelir dağılımını olumlu etkilerken, bu değerden sonra olumsuz etkilemektedir. Monnin (2014), Nantob (2015), Siami-Namini ve Hudson (2019) çalışmaları eşik değerli çalışmalardan bazılarıdır.

Literatürdeki çalışmalar genel olarak sanayisizleşmenin ortaya çıkış sebeplerine odaklanmıştır. Bu çalışmanın literatüre en önemli katkısı, sanayisizleşmenin veri alınarak gelir dağılımı üzerindeki sonuçlarının ampirik olarak ortaya konmasıdır. Çalışmanın girişten sonraki ikinci bölümünde Avrupa ve Türkiye'deki sanayileşme süreci tarihsel bağlamda ele alınmıştır. Üçüncü bölümde sanayisizleşme kavramı açıklanmıştır. Dördüncü bölümde Türkiye'de sanayisizleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkilere yönelik ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde çalışmanın veri seti tanıtılmış ve kullanılan ekonometrik yöntemler açıklanmıştır. Altıncı bölümde çalışmanın bulguları açıklanmış, son bölüm ise sonuç kısmına ayrılmıştır.

2. Avrupa'da ve Türkiye'de Sanayileşme Süreci

Gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecinin temeli sanayileşmeye dayanmaktadır. Avrupa'da Rönesans ile başlayıp merkantilizm ile devam eden süreç, sanayi devrimi için önemli bir altyapı oluşturmuştur. Rönesans; bilimde, sanatta, toplumsal yaşamda dönüşümü ifade ederken merkantilizm ekonomik dönüşümü tanımlayan bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Merkantilizm, devletin refahını temel almakta ve bireylerin zenginliğinin ancak devletin zenginliği ile mümkün olabileceğini prensip olarak ortaya koymaktadır (Kazgan, 1982: 6). Merkantilist anlayışa göre devletin zenginleşmesinin yolu, değerli maden biriktirmekten geçmektedir. Avrupa ülkelerinin

çoğu, değerli madenlere sahip olma arzusuyla merkantilizm sürecine çeşitli biçimlerde katılmıştır. 18. Yüzyıla kadar Avrupa'da kesintisiz olarak uygulanan merkantilist politikalara ilk tepki, fizyokrazi hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Fizyokratlar, merkantilist politikaların uygulandığı dönem boyunca tarımın ikinci planda kaldığını öne sürerek tarım sektörünü merkeze alan iktisat politikaları önermişlerdir. Merkantilizm sürecinde tarıma verilen önem azaldığı için köylüler yoksullaşmış ve köylülerin sanayi ürünlerine yönelik taleplerinde belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Ayrıca şehirlere göç eden nüfusun fazla olması nedeniyle emek talebi emek arzının üzerine çıkamamış ve ücretlerde yukarı doğru bir hareket yaşanmamıştır. Bu bağlamda sanayi ürünlerine yönelik talep azlığı kentli nüfus tarafından da telafi edilememiştir. Fizyokrazi hareketi, bu düşüncelerden hareketle tarımsal gelirleri arttırmayı ve bu mekanizma ile iktisadi refahı yükseltmeyi amaçlamışlardır (Kazgan, 1982: 20). Ayrıca fizyokratlara göre ekonomide bir doğal düzen bulunmakta ve bu düzene müdahale edilmemesi gerekmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde fizyokrazi hareketi liberal bir anlayışı benimsemekte ve merkantilizmin korumacı iktisat politikalarına karşı çıkmaktadır (Karakayalı ve Dilber, 2010: 50).

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin bugünkü sanayi durumu ele alınmakla birlikte konunun tarihsel süreçte ele alınması önem arz etmektedir. Bu bağlamda Osmanlı döneminde merkantilizm sürecinin nasıl ele alındığının ortaya konması günümüze de ışık tutmaktadır. Osmanlı'nın merkantilizmle ilk temasının Fransa ile imzalanan kapitülasyon anlaşması olduğu söylenebilir. Fransa ile İspanya arasındaki siyasal gerginlik çerçevesinde Fransa, Osmanlı'dan yardım istemiştir (Jagic, 2010: 3). Osmanlı'nın Fransa'ya yaptığı askeri yardımın bir kısmı borç olarak verilmiş ve söz konusu borcun ödenebilmesi için Fransa'ya Akdeniz'de serbest ticaret yapma imtiyazı verilmiştir. Bu yönüyle Osmanlı'nın lehine görünen kapitülasyon anlaşması, pratikte Fransa'nın lehine sonuçlar doğurmuştur. Nitekim Fransa, serbest ticaret imtiyazı ile borçlarını ödemenin yanında Akdeniz ticaretinde tekel konumuna geçmiştir. İlerleyen süreçte diğer Avrupa devletleri ile de benzer anlaşmalar imzalanmış ve Osmanlı İmparatorluğu, merkantilizm açısından en büyük pazar haline gelmiştir. Merkantilizm sürecinde Osmanlı'nın en fazla iktisadi temasta bulunduğu ülkeler; İngiltere, Fransa ve Hollanda olmuştur. Ancak 17. Yüzyıldan itibaren İngiltere Osmanlı pazarını büyük ölçüde ele geçirmiştir (Pamuk, 2015: 138). Merkantilist sürecin sonunda geldiğinde Osmanlı ekonomisi önemli ölçüde gücünü kaybetmiştir. Bu bağlamda Avrupa coğrafyasında merkantilizm sonrası yaşanan sanayi devrimi sürecine de dâhil olamamış ve Avrupa malları tüm Doğu Akdeniz pazarını ele geçirmiştir (Pamuk, 2009: 139).

Merkantilizmin sağladığı bilgi ve sermaye birikimi, 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa coğrafyasında sanayileşme sürecine dönüşmüştür. Teknik buluşların hız kazanması ile birlikte üretimde artış kaydedilmiş ve Avrupa ülkelerinin kalkınma süreci hızlanmıştır. Özellikle buhar makinesinin icadı ile birlikte seri üretime geçilmiş ve sanayi üretimi geometrik olarak artmıştır. Ayrıca köyden kente göçler devam etmiş ve böylece sanayiye yönelik emek arzı emek talebinin üzerinde kalmıştır. Bu çerçevede ücretlerde yükselme olmamış ve sermaye birikimi katlanarak artmaya devam etmiştir. Benzer gelişmeler tarım sektöründe de yaşanmış ve tarımsal üretim verimliliği artmıştır. Ayrıca buhar gücünden ulaştırma sektöründe de faydalanılmış, demiryollarının inşası ve buharlı gemilerin üretilmesi bu dönemde gerçekleşmiştir (Maillet, 1983: 44). Sanayi devrimi süreci, İngiltere merkezli olarak başlamıştır. Bu çerçevede İngiltere, 19. Yüzyıl itibarıyla dünyanın en büyük üreticisi ve ihracatçısı

haline gelmiştir (Hobsbawn, 1987: 1). Nitekim 1820 yılına gelindiğinde İngiltere, pamuklu sanayi üretiminin %60'ını ihracata yönlendirebilecek bir güce ulaşmıştır (Freeman ve Soete, 2003: 43). Ancak İngiltere'nin uygulamış olduğu korumacı iktisat politikalarının benzeri uygulamaları diğer Avrupa devletleri de takip etmiş ve bu nedenle İngiltere'nin ihracat olanakları kısıtlanmıştır. Üretim fazlalıklarının ihraç edilebilmesi için Çin, Osmanlı ve Latin Amerika pazarları cazip hale gelmiştir. Söz konusu pazarlardan Osmanlı pazarı; hammadde olanakları, talep koşulları, pazara yakınlık, limanların bulunması nedenleriyle en cazip pazar olarak ön plana çıkmıştır (Yıldırım, 2001: 317). Ancak Osmanlı'daki tekel uygulamaları nedeniyle İngiltere, sanayi üretimi için ihtiyaç duyduğu hammaddeleri temin etmekte güçlüklerle karşılaşmaktadır. Ayrıca Osmanlı idaresi bazı ürünlere ihracat yasağı getirdiği için İngiltere'nin söz konusu ürünlere ulaşması mümkün olmamaktadır. İngiltere, karşılaşmış olduğu bu engelleri aşmak ve Osmanlı pazarına daha kolay ulaşabilmek amacıyla yeni bir serbest ticaret anlaşması önermiş ve öneri Osmanlı tarafından da kabul edilmiştir. 1838 yılında imzalanan Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile İngiltere tüm istediği olanaklara kavuşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, anlaşmaya razı olmak zorunda kalmıştır. Merkantilizm ile başlayıp sanayi devrimi ile devam eden süreçte katılamayan Osmanlı ekonomisi, hammadde ihraç edip bitmiş mamul ithal eden bir yapıya bürünmüş ve Avrupa'ya bağımlı hale gelmiştir. Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile birlikte kalan mevcut üretim de gerilemeye başlamış ve iktisadi çöküş sürecine girilmiştir (Aydın, 2021: 107-111). Ayrıca Avrupa finans kapitali ile olan ilişkiler nedeniyle finansal sistem de çökmüş, Osmanlı altın stokları tükenmiştir. Bu bağlamda 1854 yılında ilk dış borç alınmış ve bu tarihten itibaren Osmanlı ekonomisi dış borç almadan yaşamını sürdüremez hale gelmiştir (Kazgan, 2005: 15). Tanzimat süreci ile birlikte memur sayısı da artmış ve bütçe açıkları diğer bir sorun olarak ön plana çıkmıştır. 1908 yılına gelindiğinde ise meşrutiyet ilan edilmiş ve ekonomiyi düzeltme çabalarına girişilmiştir (Boratav, 2015: 20-21). Bu bağlamda sanayileşme hedefi konmuş ve söz konusu hedef, 1919 yılından itibaren ülkeyi fiilen yönetmeye başlayan Kuvayi Milliye tarafından da benimsenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, gerek merkantilizm sürecine gerekse sanayi devrimi sürecine dâhil olamamıştır. Türkiye ekonomisinin bugünkü durumunun kökeninde bu süreçlerden geçilmemiş olması yatmaktadır. Avrupa ülkelerinde merkantilizm yoluyla sermaye birikimi sağlanması ve sağlanan sermayenin teknik buluşlarla birlikte sanayi yatırımlarına yönlendirilmesi iktisadi kalkınmanın temelini oluşturmuştur. Bu süreçlerden geçmeyen Osmanlı ekonomisi, doğal olarak çökmüş ve sanayi üretimi durma noktasına gelmiştir. Bu bağlamda 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti, en baştan sanayi anlamında çok geride başlamıştır. Osmanlı'dan devralınan sanayi mirası son derece düşüktür. Şahinkaya (2019), Osmanlı İmparatorluğu'nu sanayisiz bir toplum olarak nitelemektedir. 1917 sanayi sayımı sonuçlarına göre 1915 yılında sanayi kuruluşlarının sayısı sadece 282 olup, bu kuruluşların 194 tanesi faal durumdadır. Ayrıca sanayi üretim değerinin %82'si gıda ve dokuma sektörlerine aittir. Bu bağlamda sanayinin yapısı ilkel bir görünüm sergilemektedir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte sanayileşme hedefi açıkça ortaya konmuştur. Hatta henüz cumhuriyet kurulmadan 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de düzenlenen iktisat kongresinde sanayileşme iradesi öne çıkmıştır. İşçi, çiftçi, tüccar ve sanayicilerin temsil edildiği kongrede milli iktisat anlayışı egemen olmuştur (Boratav, 2015: 46). Kongrede milli iktisat anlayışı sanayileşmeyle ilişkilendirilmiş ve sanayi üretiminin arttırılabilmesi için korumacı gümrük politikalarının uygulanmasına karar

verilmiştir. Ancak uygulamada cumhuriyetin ilk yıllarında sanayileşme çabaları, beklenen sonuçları vermemiştir. Sanayileşme hedeflerinin tutturulamamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle uluslararası konjonktür, Türkiye'nin milli iktisat politikaları uygulaması açısından uygun değildir. En önemli uluslararası kısıt, Lozan Antlaşması hükümleridir. Lozan'da alınan karar gereğince Türkiye, beş yıl süreyle gümrük tarifelerini değiştirmemeyi kabul etmiştir. Bu çerçevede Türkiye, sanayi üretimini arttıracak olan korumacı gümrük politikalarını uygulayamamıştır (Taşkın, 2003: 135). İkinci bir kısıt Osmanlı İmparatorluğu borçları olmuştur. Lozan Antlaşması çerçevesinde borçların üçte ikisi Türkiye'ye bırakılmıştır (Aksu, 2006: 122). Bu durum, sanayi yatırımları finansmanını güçleştirmiş ve gerekli kaynak tahsisleri sağlanamamıştır. Sanayileşmenin karşısındaki üçüncü engel ise 1929 yılında ortaya çıkan uluslararası büyük ekonomik krizdir. Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik krizden hammadde fiyatlarının düşmesi çerçevesinde etkilenmiştir. Türkiye'nin hammadde ihracatçısı olması nedeniyle dış gelirlerinde düşüş yaşanmıştır. Ancak tüm bu kısıtlara rağmen Türkiye sanayileşme hedefinden geri durmamıştır. 1924 yılında sanayinin finanse edilmesi amacıyla İş Bankası kurulmuştur. İş Bankası, ulusal bankacılık ve sanayi finansmanı çerçevesinde Türkiye iktisat tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur (Özer, 2014: 354). Ayrıca 1925 yılında bir devlet bankası olarak Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş ve Osmanlı'dan kalan dört sanayi kuruluşu bu bankaya devredilmiştir. Sanayi ve Maadin Bankası, yeni sanayi kuruluşları kurma yetkisi ile donatılmamış, mevcut kuruluşlara destek ve yeni kuruluşlara iştirak sağlamakla görevlendirilmiştir. Sanayi ve Maadin Bankası, Türkiye'de kalkınma bankacılığının ilk örneği olması nedeniyle Türkiye tarihine geçmiştir (Akgüç, 1992: 25). Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan bir başka politika ise 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu olmuştur. Arazi desteği, vergi indirimleri, devletin tekelinde olan hammadde üretimine indirimli ulaşma olanağı gibi uygulamalarla yeni sanayi kuruluşlarının açılması özendirilmiştir (Yiğit, 2012: 321). Ayrıca yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede yabancı sermaye yatırımlarının hızlandığı söylenebilir. Ökçün (1971), çalışmasında 1920-1930 yılları arasında kurulan 201 işletmenin 66'sında yabancı sermaye ortaklığı bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak tüm bu çabalara karşılık belirtilen kısıtlar nedeniyle beklenen sonuçlar elde edilememiştir. Nitekim 1923 yılında sanayinin GSMH içindeki payı %13,6 iken 1929 yılında %9,6 seviyesine düşmüştür (DİE, 1996). Buna karşılık sanayileşme çabalarının ilk adımlarının boşa gittiği söylenemez. İmalat sanayii katma değeri artmış, Türkiye sanayii fabrikaların kurulmasıyla birlikte şeker ve çimento gibi iki önemli mala sahip olmuştur.

Sanayileşme çabalarının sonuçlarının alındığı dönem, devletçi politikalara geçildiği 1930 sonrası olmuştur. 1930 ve 1931 yıllarında korumacı iktisat politikaları uygulanmıştır. Daha çok kambiyo politikalarının öne çıktığı bu yıllarda kambiyo işlemleri, 1930 yılında kurulan Merkez Bankası'na devredilmiştir. 1932 yılında ise korumacılıktan devletçiliğe keskin bir geçiş olmuştur. 1933 yılında Sümerbank kurulmuş ve devlet imalat sanayii Sümerbank'a bağlanmıştır. Devletçi politikalar çerçevesinde öncelikle 1934 yılında beş yıllık bir sanayi planı hazırlanmıştır. Plan çerçevesinde mensucat, madencilik, selüloz, seramik ve kimya sanayii olmak üzere beş ana sektör ele alınmıştır (Gökçen, 2020: 195). Hazırlanan planın başarıyla uygulandığı ve istenilen sonuçların elde edildiği söylenebilir. Yatırımların finanse edilmesi için 45 milyon TL bütçe planlanmış, ancak dönem sonunda yapılan yatırımlar 100 milyon TL'ye ulaşmıştır (Kepenek, 1987: 63). Finansman için SSCB'den 8 milyon, İngiltere'den 13 milyon TL kredi alınmıştır. İngiltere'den alınan

krediyle Karabük Demir Çelik Fabrikası kurulmuştur (Cillov, 1965: 135). Yatırımların yurtiçindeki finansmanı ise Sümerbank ve İş Bankası üzerinden gerçekleştirilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 69). Devletçilik döneminde uygulanan iktisat politikalarının özel sektöre zarar vermediği görülmektedir (Avcıoğlu, 1995: 459). 1930 yılında 37 olan özel sermayeli şirket sayısı 1940 yılında 62'ye çıkmış ve bu şirketlerin %92'si sanayi kuruluşu durumundadır (Kahraman ve Şişmanoğlu, 2019: 645). Devletçi politikaların sanayileşme sürecini büyük ölçüde hızlandırdığı söylenebilir. 1929 yılında sanayinin GSMH içindeki payı %9,6 iken 1938 yılında %16,4 seviyesine çıkmıştır (DİE, 1996). Sanayi sektörünün dönem boyunca yıllık ortalama büyüme oranı %11,4 olarak gerçekleşmiş ve bu düzeye sonraki yıllarda bir daha ulaşamamıştır (Boratav, 2015: 74). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı başarılı olunca ikinci plan için 1936 yılında hazırlıklara başlanmıştır. İkinci plan büyük ölçüde hazırlanmış, ancak İkinci Dünya Savaşı patlak verince uygulanamamıştır (Kuzucu, 2002: 83).

Savaş yıllarında sanayi sektörü büyük ölçüde gerilemiş ve mal darlıkları yaşanmıştır. Savaş sonrası dönemde uluslararası konjonktürün de etkisiyle devletçi iktisat politikalarından vazgeçilmiş ve tekrar liberal politikalar öne çıkmıştır. Ayrıca savaş sonrası dönemde tarım sektörü ön planda olmuş ve 1946-1953 döneminde en hızlı büyüyen sektör de tarım sektörü olmuştur. Ancak 1954 yılından sonra tarım sektöründeki büyüme eğilimi tersine dönmüştür (Şener, 2005: 145). Ayrıca 1954'ten sonra dış ticaret kontrolleri başlamış ve liberal ekonomi politikalarından uzaklaşmıştır. Emeğin ucuz olması da sanayiye tekrar dönüşü hızlandırmıştır. Bu bağlamda dönem başındaki tarım ağırlıklı ekonomi, 1954'ten sonra kendiliğinden sanayiye doğru dönüşmüştür. Nitekim 1950 yılında sanayinin GSMH içindeki payı %14,6 seviyesindeyken 1960 yılında %17,2 seviyesine çıkmıştır (DİE, 1996).

1960'lı ve 1970'li yıllar ise Türkiye ekonomisinde planlı ekonomi dönemi olarak tanımlanmaktadır. Planlı dönemi 1930'lardaki devletçilik ve 1954'ten sonraki korumacılık politikalarından ayırmak önem arz etmektedir. 1930'larda ve 1954 sonrasında sanayileşme sürecindeki hedef, temel tüketim mallarının üretilmesi olmuştur. 1960'larda ise bu sürecin tamamlandığı, ara ve yatırım mallarının üretiminde kendiliğinden bir yoğunlaşma yaşandığı görülmektedir. Dönem boyunca sanayi üretiminin yabancı sermaye ortaklıkları ile yurtiçinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak sanayi üretiminde kullanılan girdilerin büyük bölümü ithal edildiği için ithal girdi bağımlılığının bu dönemde geliştiği söylenebilir. Planlı ekonominin uygulanabilmesi çerçevesinde öncelikle 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Planlı ekonomi dönemi boyunca üç tane plan hazırlanmış ve uygulanmıştır. 1960 yılında sanayinin GSMH içindeki payı %18 iken 1979 yılında %21 düzeyine çıkmıştır (Gökçen, 2020).

1973 yılında yaşanan petrol krizi ve stagflasyon sürecinin ardından tüm dünyada liberalleşme ve küreselleşme eğilimi başlamıştır. 1980'li yıllar, ülke ekonomilerinde serbest piyasa temelli bir dönüşüm süreci olarak algılanmıştır. Türkiye ekonomisi de 24 Ocak 1980 kararlarıyla liberalleşme sürecine katılmıştır. 24 Ocak kararlarının temelinde devletin ekonomiye müdahalesinin minimuma indirilmesi düşüncesi yatmaktadır. Mal ve hizmet fiyatlarının serbest piyasa koşullarında belirlenmesi, reel işçi ücretlerinin düşürülmesi, faiz oranlarının yükseltilmesi gibi liberal tedbirler 24 Ocak'ta alınan başlıca kararlar olarak öne çıkmaktadır (Çavdar, 2004: 258). Büyüme modeli olarak ise ithal ikameci büyüme modeli terk edilerek ihracata dayalı büyüme modeli benimsenmiştir. Liberalleşme süreci çerçevesinde önce mal hareketleri serbestleştirilmiş, 1989 yılından itibaren ise sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir.

Mal hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte yerli sanayi, uluslararası rekabetle karşı karşıya kalmış ve bir bocalama süreci geçirmiştir. Öte yandan ihracata dayalı büyüme modeli kapsamında konan ihracat hedefleri nedeniyle iç talep ihmal edilmiş ve iç talep odaklı büyüme fırsatı kaçırılmıştır. Bu bağlamda sanayinin ihracat merkezli hareket ettiği ifade edilebilir. Nitekim 1979 yılında ihracat milli gelirin %3,4'ünü oluştururken 1987 yılında ihracatın milli gelire oranı %16 seviyesine yükselmiştir (Tokgöz, 2001: 193). 1980-1988 yılları arasında sanayi sektörünün GSMH içindeki payı %21'den %25 düzeyine yükselmiştir (Gökçen, 2020). 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile birlikte Türkiye ekonomisinin finansal kırılganlığı artmıştır. 1990'lı yıllarda yaşanan finansal krizler, söz konusu kırılganlığın sonuçları olarak değerlendirilebilir. 1989 sonrasında yaşanan finansal krizleri kamu maliyesi dengesi sağlanmadan sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür (Pamuk, 2021: 283). Finansal krizlerin yaşandığı 1990'lar boyunca sanayi sektörünün olumsuz bir süreç yaşadığı söylenebilir. Ayrıca finansal yatırım araçlarındaki çeşitliliğin artması ile birlikte para kazanma biçimleri de değişmiştir. Bu çerçevede sanayileşme sürecinin 1990'lar itibariyle duraklamaya girdiği söylenebilir. Nitekim 1989 yılında sanayi sektörünün GSMH içindeki payı %26 iken 2001 yılında da %26 olarak kalmıştır (TÜİK, 2024). Bu çalışmanın dönem aralığı olan 2002 sonrası dönem, dördüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3. Sanayisizleşme Kavramı

1980'li yıllarda tüm dünyada yaşanan küreselleşme eğilimi, ülke ekonomilerinde önemli yapısal dönüşümlere yol açmıştır. Yapısal dönüşüm öncelikle gelişmiş ülkelerde görülmüş ve söz konusu ülkelerdeki üretim Güneydoğu Asya ülkelerine doğru kaymıştır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerde sanayi üretimi azalırken Güneydoğu Asya ülkeleri sanayileşme sürecine devam etmişlerdir. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan bu yapısal dönüşüm sanayisizleşme olarak tanımlanmaktadır. Esasen böyle bir süreç her ne kadar küreselleşme eğilimi ile ortaya çıksa da sanayisizleşme pratiği teorik olarak Kaldor (1966) çalışması ile uyumlu görünmektedir. Kaldor (1966), ülkelerin kalkınmasında tarımdan sanayileşmeye geçişin önemli bir faktör olduğunu ifade etmektedir. Ancak sanayi üretim düzeyi belli bir düzeyin üzerine çıktıktan sonra artan arz nedeniyle ürün fiyatları düşmekte ve emeğin marjinal verimliliği azalmaktadır. Emek verimliliğinin azalması çerçevesinde sanayi sektörünün kâr oranları azalmakta ve sanayiden hizmetlere geçiş süreci hızlanmaktadır. Bir başka ifadeyle gelişmiş ülkelerde yaşanan sanayisizleşme süreci, teorik olarak zaten beklenen bir durumu ifade etmektedir. Sanayisizleşmenin iktisadi göstergeler üzerinde iki farklı etkisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sanayi sektörünün GSYH içindeki payı, ikincisi sanayi sektörü istihdamının toplam istihdam içindeki payıdır (Rodrik, 2016: 1, Krugman ve Lawrence, 1993: 6). Söz konusu göstergelerde ortaya çıkan değişimlerin takip edilmesiyle sanayisizleşmenin olup olmadığı ve varsa hangi boyutta olduğu ile ilgili ipuçları elde etmek mümkündür. Gelişmiş ülkeler ekseninden bakıldığında sanayisizleşme olgusu doğal bir süreci ifade etmektedir. Tarımdan sanayiye, sanayiden hizmetlere geçiş teorik olarak beklenen bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak son yıllarda benzer bir sanayisizleşme eğiliminin gelişmekte olan ülkelerde de ortaya çıktığı görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sanayisizleşme süreci, gelişmiş ülkelerdeki gibi teorik olarak beklenen bir durum değildir. Gelişmekte olan ülkeler henüz sanayileşme sürecini tamamlamadan sanayiden hizmetlere geçiş yaşanmakta ve bu olgu erken

sanayisizleşme olarak tanımlanmaktadır (Dasgupta ve Singh, 2006). Erken sanayisizleşme süreci, genel olarak Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Güneydoğu Asya ülkelerinde ise böyle bir yapısal dönüşüm gerçekleşmemiş ve söz konusu ülkeler sanayileşme süreçlerini sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda sanayileşme ve sanayisizleşme süreçlerinin sonuçlarının karşılaştırılabileceği verilerin iktisat literatüründe bulunduğu söylenebilir. Gelişmiş ülkelerde yaşanan sanayisizleşme süreci, kişi başına gelirin 10.000-15.000 ABD dolarına ulaşmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde sürecin kişi başına gelirin 3.000-4.000 dolar seviyelerinde gerçekleştiği görülmektedir (Bayar ve Günçavdı, 2018: 39). Rowthorn ve Ramaswamy (1997)'e göre erken sanayisizleşme süreci; işsizlik, düşük büyüme oranları ve üretkenlik kayıplarına sebep olmaktadır. Ayrıca erken sanayisizleşmenin gelir dağılımı ve yoksulluk üzerinde de etkili olduğu değerlendirilmektedir. Sanayi sektöründen hizmet sektörüne doğru yaşanan geçişler, uluslararası rekabete açık olan sanayi sektöründeki emeğin fiyatını ucuzlatırken uluslararası rekabete kapalı olan hizmet sektöründe yaşanan yüksek kârlılık nedeniyle bu sektörde ücretlerin yüksek kalmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda hizmet sektörü lehine gelir dağılımında bozulmalara yol açmaktadır. Bu çalışmada da erken sanayisizleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerdeki sanayisizleşme eğiliminde de tıpkı gelişmiş ülkelerde olduğu gibi 1980'li yıllardaki neoliberal iktisat politikalarının etkisi bulunmaktadır. Latin Amerika ülkelerinin büyük çoğunluğu, liberalleşme politikalarının ardından ithal ikameci sanayileşme stratejisini terk ederek sanayinin istihdam ve katma değer paylarının düştüğü bir yapıya geçmişlerdir (Tregenna, 2016, 105). Hindistan ve Afrika ülkelerinde ise sanayisizleşme sürecinin 700 ABD doları seviyesinde dahi başladığı görülmektedir (Rodrik, 2016: 20).

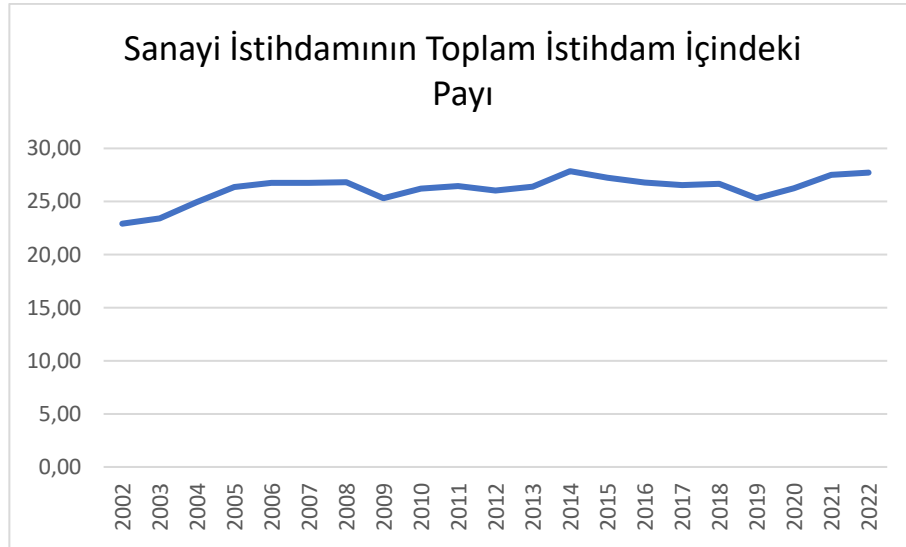
4. Sanayisizleşme ve Gelir Dağılımı

Sanayisizleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkileri genel olarak Kuznets (1955) hipotezi çerçevesinde ele alınmaktadır. Kuznets hipotezine göre sanayileşme sürecinde tarımdan sanayiye yoğun bir geçiş yaşanmakta ve söz konusu geçiş nedeniyle sanayi sektöründeki faktör gelirleri tarım sektörüne göre artmaktadır. Ayrıca sanayileşme sürecinin ilk aşamasında sanayideki ücret gelirlerinde de vasıflı-vasıfsız emek gelirlerinde de önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda sanayileşmenin ilk aşamasında gelir dağılımında bozulmanın olması doğaldır. Ancak zaman içinde sanayi üretiminin artmasıyla birlikte sanayi sektöründe sermaye birikimi artmakta, getiriler düşmektedir. Bu doğrultuda zamanla sektörler arasındaki faktör gelirleri tekrar birbirlerine yaklaşmaktadır. Benzer bir eğilim sanayi sektörünün kendi içsel yapısı içinde de gerçekleşmekte ve vasıflı-vasıfsız emek gelirleri arasındaki makas kapanmaktadır. Bir başka ifadeyle Kuznets hipotezi çerçevesinde sanayileşme süreci; gelir dağılımının önce bozulmasına, daha sonra tekrar düzelmesine yol açmaktadır.

Kuznets hipotezine ilişkin mekanizmanın sanayisizleşme sürecine uyarlanması önem arz etmektedir. Sanayileşme süreci tam olarak tamamlanmadığı için sanayideki vasıflı-vasıfsız emek arasındaki ücret farklılıkları kapanmadan hizmet sektörüne geçiş yaşanmaktadır. Bu bağlamda hizmet sektöründe ücret gelirleri düşük düzeyde gerçekleşmekte ve gelir dağılımı düzelmemektedir. Benzer bir durum tarımdan hizmetlere direkt geçişlerde de yaşanmaktadır. Özellikle sanayiye göre daha heterojen yapıya sahip olan hizmet sektöründe ücretler arasındaki farkın daha yüksek olması kaçınılmaz olmaktadır (Bayar ve Günçavdı, 2018: 41). Bu bağlamda Kuznets

hipotezi, sanayileşme sürecinde teorik olarak işlerken, erken sanayisizleşme sürecinde çalışması mümkün görünmemektedir.

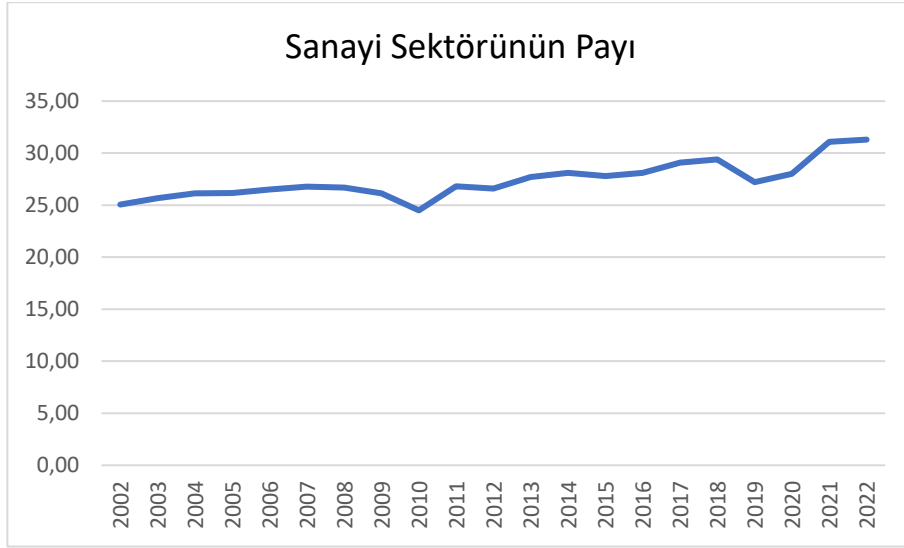
Türkiye'deki sanayisizleşme tartışmaları da 1980'li yıllarda başlamıştır. 24 Ocak Kararları ile liberalleşme ve küreselleşme eğilimine giren Türkiye ekonomisinde öncelikle uluslararası mal hareketleri serbestleştirilmiştir. Mal hareketlerinin serbestleştirilmesiyle birlikte yerli sanayi bir anda uluslararası rekabetle karşı karşıya kalmış ve bu rekabetle başa çıkamayan bazı yerli sanayi kuruluşları tasfiye olmuştur. Ayrıca ithalatın da serbest bırakılması ile iç piyasadaki fiyat yapısı yerli sanayi aleyhine bozulmuştur. Bu bağlamda yerli üretimin ve sanayi yatırımlarının cazibesi azalmıştır. Mal hareketlerinin serbestleştirilmesinin ardından 1989 yılında sermaye hareketleri de serbest hale gelmesiyle yatırım seçeneklerinde de değişiklikler ortaya çıkmıştır. (Kepenek ve Yentürk, 2000: 254). Finansal yatırım araçları çeşitliliğindeki artışlar da sanayinin cazibesini yitirmesindeki önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Sanayisizleşmeye ilişkin bu koşullar Türkiye'ye özgü olmayıp, tüm dünyada yaşanan ortak iktisadi gelişmelerdir. Bu çerçevede Türkiye'de sanayisizleşme sürecinin yaşanıp yaşanmadığına ilişkin çıkarım yapabilmek için göstergelerin incelenmesi konunun netleşmesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışmanın sanayisizleşme dışındaki diğer ayağını oluşturan gelir dağılımının sanayisizleşme ile birlikte değerlendirilmesi ile daha sağlıklı sonuçların elde edileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın kapsadığı dönem 2002 sonrası olarak belirlenmiştir. Şekil 1'de 2002 sonrası sanayi sektörü istihdamının toplam istihdam içindeki oranının seyri gösterilmektedir.

Şekil 1. Sanayi Sektörü İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payının 2002 ile 2022 Yılları Arasındaki Değişimi

Şekil 1'de görüldüğü gibi sanayi sektörü istihdamının toplam istihdam içindeki payının toplam istihdam içindeki payı, 2002-2006 arasında artan bir eğilim göstermektedir. 2006-2008 arası yatay bir seyir söz konusudur. 2008 küresel krizinin etkilerinin görüldüğü 2009 yılında keskin bir düşüş görülmektedir. 2010 sonrası dalgalı bir seyir görülürken 2014'te zirveye çıkan sanayi sektörü istihdam payı, bu tarihten sonra azalma eğilimine girmiştir. Ancak 2020 yılından itibaren tekrar bir artış

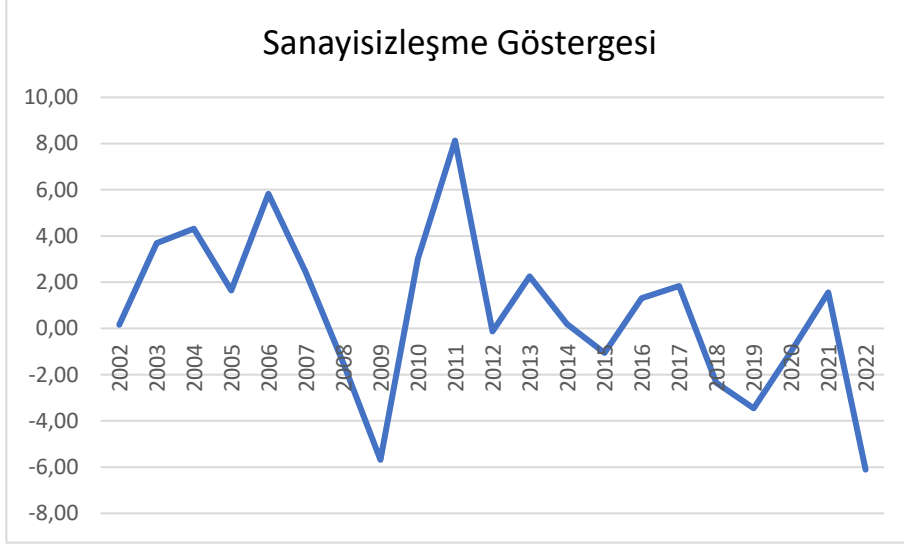
eğilimi görülmektedir. Ancak 2022 yılına gelindiğinde dahi 2014 yılı seviyesi yakalanamamıştır. Şekil 1 bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de 2002 yılından itibaren istihdamda sanayisizleşme gözükmemektedir. Sanayisizleşme eğilimi 2014 yılından sonra daha belirgindir. Ancak 2020 yılından itibaren kayıpların telafi edilmeye başlandığı da görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisi için istihdamda sanayisizleşme olgusunun çok belirgin olduğu söylenemez. Şekil 2’de sanayi sektörünün GSYH içindeki seyri görülmektedir.

Şekil 2. Sanayi Sektörünün GSYH İçindeki Payının 2002 ile 2022 Yılları Arasındaki Değişimi

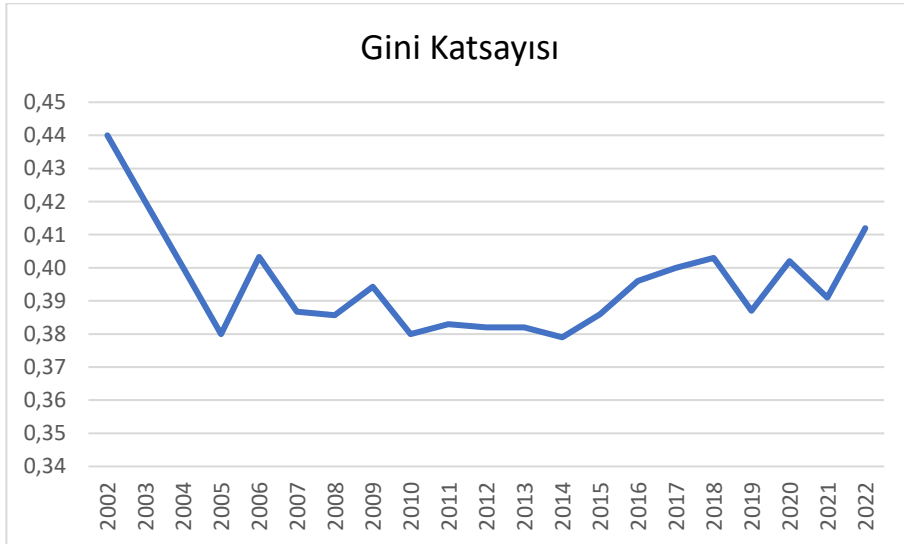
Şekil 2’de görüldüğü gibi 2002 sonrasında sanayi sektörünün GSYH içindeki payı dalgalı bir seyir izlemektedir. Ayrıca grafiğin seyri, Şekil 1’deki istihdam grafiği ile paralel değildir. İstihdamda sanayisizleşme 2014 sonrası daha belirgindir. Şekil 2’ye göre ise 2016, 2017 ve 2018 yıllarında sanayi sektörünün GSYH içindeki payı artmıştır. Söz konusu yıllarda sanayi istihdamının payı düşerken sanayinin GSYH içindeki payının artması, istihdam yaratmayan bir sanayi büyümesini göstermektedir. 2019 yılından itibaren seyir ise istihdam verisiyle paralellik göstermektedir. Bu çerçevede sanayisizleşmeye yönelik bir belirginlik ön planda değildir. Şekil 3’te ise sanayi sektörü büyüme oranından genel büyüme oranı çıkarılarak yeni bir gösterge elde edilmiştir. Bu göstergenin pozitif olması, sanayi sektörü büyüme oranının genel büyüme oranından daha büyük olduğunu göstermektedir. Göstergenin negatif olması ise genel büyüme oranının sanayi sektörü büyüme oranından daha büyük olduğunu ifade etmekte ve sanayisizleşme eğilimine yönelik bir işaret olarak değerlendirilmektedir (Bayar ve Günçavdı, 2018: 43-44). Literatürde sanayisizleşme olgusu, genel olarak üretimde sanayisizleşme ve istihdamda sanayisizleşme olarak ele alınmaktadır. Sanayi üretiminin ve sanayi istihdamının artmaması olarak ifade edilebilecek bu iki gösterge, diğer sektörlerden bağımsız olarak elde edildiği için bu çalışmada daha dinamik bir göstergenin kullanılması tercih edilmiştir. Sanayi sektöründeki büyüme ile genel ekonomik büyüme arasındaki fark, ekonominin tamamı içinde sanayinin konumu hakkında daha sağlıklı bir ölçü olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bağımlı değişken olarak emek gelirlerinin payı

kullanıldığı için istihdamdaki sanayisizleşme, diğer sektörleri ele almadığı için gelir dağılımını açıklamada yetersiz kalacaktır.

Şekil 3. Sanayisizleşme Göstergesinin 2002 ile 2022 Yılları Arasındaki Değişimi

Şekil 3'te görüldüğü gibi 2002 sonrasında 21 yılın yıl içinde 7 yıl sanayisizleşme göstergesi negatiftir. Ayrıca negatif göstergeler son yıllarda yoğunlaşmaktadır. Gösterge değeri son beş yıl içinde sadece 2021 yılında pozitifdir. Bu bağlamda sanayisizleşme eğiliminin son yıllarda belirginleştiği söylenebilir. Sanayi sektöründeki gelişmelerin gelir dağılımına yansımalarını görmek amacıyla Şekil 4'te 2002 sonrası gini katsayıları sunulmuştur.

Şekil 4. Gini Katsayısının Yıllara Göre Değişimi

Şekil 4'teki eğilim sanayisizleşme ile uyumlu görünmektedir. Şekilde görüldüğü gibi 2002 sonrası gelir dağılımı düzelmekte, ancak 2015 yılından itibaren tekrar bozulmaktadır. Bir başka ifadeyle son yıllarda görülen sanayisizleşme eğilimi ile gelir dağılımındaki bozulma paralellik arz etmektedir. Ancak bu tespit, bir ön çıkarım olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda görsel olarak sunulan değişkenler, yıllık verilerle oluşturulmuştur. Çalışmanın analizi çeyreklik verilerle yapılmış olmakla birlikte yukarıdaki göstergelerin hepsinin çeyreklik verileri bulunmadığı için yıllık veriler kullanılmıştır.

Çalışmada ele alınan diğer değişken olan enflasyonun sanayisizleşme üzerindeki etkisi, farklı mekanizmalar üzerinden gerçekleşebilmektedir. Yüksek enflasyon oranlarının sanayi üretimini olumlu etkileyeceğine dair görüşlerin temeli Phillips eğrisi yaklaşımına dayanmaktadır. Phillips eğrisi yaklaşımına göre yüksek enflasyon işsizliği aşağı çekmekte ve bu mekanizma ile sanayi üretimi olumlu etkilenmektedir (Çetintaş, 2003: 142). Enflasyonun sanayi üretimini olumlu etkilediği değerlendirilen diğer bir yaklaşım, tasarruflara ilişkindir. Enflasyonist dönemde reel servetleri azalan bireyler, tasarruflarını arttırmaktadır. Artan tasarruflar faiz oranlarını düşürerek yatırım düzeyini yükseltmekte ve sanayi üretimi artmaktadır. (Grier ve Grier, 2006: 480). Ayrıca reel ücretlerin enflasyon karşısında gerilemesi sonucunda tasarruf etme kapasitesi düşük kesimlerin geliri azalmakta, tasarruf etme kapasitesi yüksek kesimlerin ise artmaktadır. Bu bağlamda artan tasarruflar yatırıma dönüşerek sanayi üretimi artmaktadır (Erçel, 1999: 17). Ancak literatürde yüksek enflasyonun sanayi üretimini olumsuz etkilediğini ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Öncelikle yüksek enflasyon oranları, belirsizliği artırarak yatırımların düşmesine neden olmaktadır. Diğer bir faktör, enflasyonun sektörleri farklı düzeylerde etkilemesinden dolayı yüksek enflasyonun kaynak dağılımını olumsuz etkilemesidir. Ayrıca enflasyon nedeniyle finansal varlık fiyatları gerilemekte, bireyler ellerinde daha çok gayrimenkul ve değerli maden tutmaktadır. Bu bağlamda yatırımlar azalmakta ve sanayi üretimi düşmektedir (Berber ve Artan, 2004: 105).

Çalışmanın bundan sonraki aşamasında sanayisizleşme ile gelir dağılımı ve enflasyon arasındaki ilişki ekonometrik analizle ele alınmıştır.

5. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada veri seti olarak işgücü ödemelerinin gayrisafi katma değer içindeki payı, sanayisizleşme göstergesi (Bayar ve Günçavdı, 2018: 43-44) ve enflasyon verisi kullanılmıştır. İşgücü ödemelerinin gayrisafi katma değer içindeki payı, gelir dağılımı eşitsizliğinin göstergesi olarak ele alınmış ve bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise enflasyon ve sanayisizleşme göstergesidir. Enflasyon serisi kontrol değişkeni olarak ele alınmıştır. Sanayisizleşme olgusu, sanayi sektörü üzerinden ele alınmış, ayrıştırma yapılmamıştır. Bir başka ifadeyle imalat sanayiinin yanında madencilik ve enerji sektörleri de analize dâhil edilmiştir. Bu yönüyle sanayi verisi, tarım ve hizmet sektörü dışındaki sektörler olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın veri aralığı 2002-2023 yılları aralığı olup çeyreklik veriler kullanılmıştır. Literatürde genel olarak sanayisizleşme çalışmalarının yıllık veriler üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmada çeyreklik veriler kullanılarak literatürden farklı bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu bağlamda gözlem sayısı artırılarak ekonometrik analizlerin daha güçlü sonuçlar vermesi hedeflenmektedir. Ayrıca gözlem sayısının yüksek olması, yapısal kırılmaların daha sağlıklı belirlenmesini

sağlamaktadır. İşgücü ödemelerinin GSYH katma değeri içindeki payı ve büyüme oranları TÜİK (2024)'ten, enflasyon verileri ise OECD (2024)'ten elde edilmiştir.

Çalışmada yöntem olarak ARDL yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan zaman serilerinin durağanlık durumları ise birim kök testleriyle araştırılmıştır. Öncelikle geleneksel birim kök testleri uygulanmıştır. Ekonometri literatüründeki ilk birim kök testi Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilmiştir. Dickey-Fuller birim kök testi aşağıdaki birinci dereceden otoregresif modele dayanmaktadır.

$$Y_t = \phi Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Yukarıdaki eşitlikte ε_t ortalaması sıfır ve sabit varyanslı hata terimi serisini ifade etmektedir. Y_{t-1} bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri olarak ifade edilmektedir. Eşitliğin her iki tarafından Y_{t-1} çıkarıldığında aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$Y_t - Y_{t-1} = \phi Y_{t-1} - Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = (\phi - 1)Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

(3) numaralı eşitlikte $\delta = \phi - 1$ olarak şeklinde tanımlandığında modeli aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Dickey-Fuller birim kök testinin temel ve alternatif hipotezi aşağıdaki gibidir.

$$H_0: \delta = 0 \quad (5)$$

$$H_1: \delta < 0 \quad (6)$$

Temel hipotezin sınanabilmesi için δ parametresi En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edilmekte ve aşağıdaki test istatistiği hesaplanmaktadır.

$$\tau = \frac{\hat{\delta}}{SE(\hat{\delta})} \quad (7)$$

Karar aşamasında hesaplanan test istatistiği Dickey ve Fuller (1979) tarafından üretilen kritik değerlerle karşılaştırılarak test süreci tamamlanmaktadır. İstatistik değeri kritik değerden küçükse birim kök temel hipotezi reddedilerek serinin durağan bir süreç takip ettiğine karar verilmektedir.

Dickey-Fuller birim kök testinde birinci mertebeden otoregresif model kullanılmakta ve süreç söz konusu modele uyum göstermediğinde hata terimleri arasında otokorelasyon sorunu görülmektedir. Dickey ve Fuller (1981), otokorelasyon sorununu ortadan gidermek için bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini ilgili modelin sağ tarafına eklemeyi önermişlerdir. Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF) olarak ifade edilen bu yaklaşım, üç farklı model spesifikasyonuna göre aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \delta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (8)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \delta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (9)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \delta_i \Delta Y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (10)$$

ADF testi süreci, Dickey-Fuller testi ile benzer olup kullanılan kritik değerler de aynıdır.

Çalışmada uygulanan diğer bir geleneksel birim kök testi Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen Phillips-Perron (PP) birim kök testidir. PP testinin de temeli ADF birim kök testine dayanmakla birlikte ADF testinin modelde otokorelasyon sorunu bulunmaması ve sabit varyans varsayımları PP testinde bulunmamaktadır. PP testinin temel ve alternatif hipotezleri ADF testiyle aynıdır. Ayrıca ADF testinde kullanılan kritik değerler PP testinde de kullanılmaktadır. PP test istatistiği aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır.

$$Z_{\alpha} = T(\widehat{\varphi}_1 - 1) - CF \quad (11)$$

Yukarıdaki eşitlikteki CF değeri, düzeltme faktörü olarak tanımlanmaktadır. Hesaplanan test istatistiği, ilgili anlamlılık düzeyinde kritik değerden küçükse sıfır hipotezi reddedilmekte ve sürecin durağan olduğuna karar verilmektedir.

Geleneksel birim kök testlerine göre zaman serisine gelen herhangi bir şokun geçici olduğu varsayılmaktadır. Nelson ve Plosser (1982) ise şokların kalıcı olabileceğini ortaya koymuştur. Yapısal kırılmaların birim kök testlerinin içine alınmasını öneren Perron (1989), yapısal kırılmalar dikkate alınmadığında geleneksel birim kök testlerinin sapmalı sonuçlar verebileceğini göstermiştir. Söz konusu sapma, birim kök temel hipotezinin kabulüne doğru gerçekleşmektedir. Bu çerçevede ilk birim kök testi de Perron (1989) tarafından geliştirilmiştir. Perron birim kök testinde yapısal kırılma dışsal olarak ele alınmaktadır. Bir başka ifadeyle yapısal kırılma tarihinin önceden bilindiği varsayılmaktadır. Ayrıca sadece bir yapısal kırılma modele dâhil edilebilmektedir. Perron testine ilişkin bu sakıncaları gidermek amacıyla pek çok yapısal kırılmalı birim kök testi geliştirilmiştir. Bu çalışmada düzeyde ve eğimde iki yapısal kırılmayı dikkate alabilen Lee-Strazicich (LM) birim kök testi uygulanmıştır. Lee ve Strazicich (2003) tarafından geliştirilen birim kök testi, Schmidt ve Phillips (1992) tarafından ortaya konan Lagrange çarpanını esas almaktadır. LM testinde iki farklı model spesifikasyonu uygulanabilmektedir. Düzeyde iki kırılmayı dikkate alan model, Model A olarak adlandırılmakta ve aşağıdaki regresyon denklemi üzerinden açıklanmaktadır.

$$Y_t = \delta' Z_t + \varepsilon_t \quad (12)$$

$$\varepsilon_t = \beta \varepsilon_{t-1} + u_t \quad (13)$$

Yukarıdaki Z_t terimi dışsal değişkenler vektörü olarak tanımlanmakta ve aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}] \quad (14)$$

Dışsal değişkenler vektöründe yer alan gölge değişkenler ise aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$D_{it} = \begin{cases} 1, & t \geq TB_i + 1 \text{ ise} \\ 0, & \text{aksi halde} \end{cases} \quad (15)$$

LM testinin diğer model spesifikasyonu Model C olarak adlandırılmakta, düzeyde ve eğimde iki yapısal kırılmayı dikkate almaktadır. Model C için temel ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$Y_t = \mu_0 + d_1 B_{1t} + d_2 B_{2t} + y_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (16)$$

$$Y_t = \mu_1 + \gamma t + d_1 D_{1t} + d_2 D_{2t} + \omega_1 DT_{1t} + \omega_2 DT_{2t} + \varepsilon_{2t} \quad (17)$$

LM test istatistiği ise aşağıdaki regresyon denklemi kullanılarak elde edilmektedir.

$$\Delta Y_t = \delta' \Delta Z_t + \phi \tilde{S}_{t-1} + \sum \gamma_i \Delta \tilde{S}_{t-i} + u_t \quad (18)$$

LM testinin temel ve alternatif hipotezleri aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$$H_0: \phi = 0 \quad (19)$$

$$H_1: \phi < 0 \quad (20)$$

Kırılma tarihlerinin belirlenmesi amacıyla olası tüm kırılma tarihleri için t istatistiği hesaplanmakta ve istatistik değerlerinin en küçük olduğu nokta, kırılma tarihi olarak tespit edilmektedir. Hesaplanan test istatistiği, seçili anlamlılık düzeyinde kritik değerden küçükse temel hipotez reddedilmekte ve sürecin iki yapısal kırılma ile trend durağan olduğuna karar verilmektedir.

Değişkenlerin durağanlık durumunun araştırılmasından sonraki aşamada seriler arasındaki ilişkinin tespiti için Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) kurulmuş ve sınır testi uygulanmıştır. Pesaran ve Shin (1995), değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisinin tespitinde otoregresif modellerin kullanılabilceğini ortaya koymuşlardır. Pesaran vd. (2001) ise otoregresif değerleri alan yeni bir eşbütünlük testi önermişlerdir. Sınır testi olarak adlandırılan söz konusu testin daha önce geliştirilen Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988) eşbütünlük testlerine göre en önemli avantajı, analiz edilen serilerin aynı mertebeden durağan olma koşulunun aranmamasıdır. Sınır testi aşağıdaki denklem yardımıyla açıklanmaktadır.

$$\Delta y_t = c_0 + c_1 t + \pi_{yy} y_{t-1} + \pi_{yx.x} x_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \phi_i' \Delta z_{t-i} + \omega' \Delta x_t + \theta w_t + \varepsilon_t \quad (21)$$

Yukarıdaki denklemde x_t tüm değişkenlerin yer aldığı vektördür. y_t bağımlı değişken, z_t bağımsız değişkenler vektörü olarak tanımlanmaktadır. π_{yy} ve $\pi_{yx.x}$ uzun dönem çarpanlarıdır. c_0 sabit terim, ε_t ise hata terimleri serisidir. Sınır testinin temel hipotezi seriler arasında herhangi bir eşbütünlük ilişkisinin olmadığı yönündedir. Bu bağlamda temel ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir.

$$H_0: \pi_{yy} = 0, \pi_{yx.x} = 0 \quad (22)$$

$$H_1: \pi_{yy} \neq 0, \pi_{yx.x} \neq 0 \text{ veya } \pi_{yy} \neq 0, \pi_{yx.x} = 0 \text{ veya } \pi_{yy} = 0, \pi_{yx.x} \neq 0 \quad (23)$$

Sınır testi çerçevesinde öncelikle F istatistiği elde edilmekte ve elde edilen test istatistiği Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Karar aşamasında kullanılmak üzere iki kritik değer söz konusudur. Test sürecinde hesaplanan test istatistiğinin alt kritik değerden küçük olması halinde temel hipotez reddedilememektedir. Test istatistiği üst kritik değerden büyükse temel hipotez reddedilerek serilerin eşbütünlük olduğuna karar verilmektedir. Hesaplanan test istatistiği iki kritik değer arasında ise herhangi bir karar verilememektedir. Çalışma kapsamında ARDL modeline yapısal kırılmalar da ilave edilmiştir. Kırılma sayısının tespiti için Bai-Perron (1998, 2003) testi kullanılmıştır.

6. Bulgular

Öncelikle değişkenlere ilişkin birim kök testleri uygulanmıştır. ADF birim kök testi sabitli ve trendli model spesifikasyonuna ilişkin sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. ADF Birim Kök Test Sonuçları

Düzye				
	Test İstatistiği	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Olasılık

İşgücü Ödeme	-1,831046	-4,071006	-3,464198	0,6808
Sanayisizleşme	-5,552381*	-4,066981	-3,462292	0,0001
Enflasyon	-2,200916	-4,076860	-3,466966	0,4824
Birinci Farklar				
	Test İstatistiği	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Olasılık
Δ İşgücü Ödeme	-6,559533*	-4,072415	-3,464865	0,0000
Δ Enflasyon	-3,694630**	-4,076860	-3,466966	0,0284

*%1 anlamlılık düzeyi, **%5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi işgücü ödemelerinin GSYH katma değeri içindeki payı ve enflasyon serilerine ilişkin düzey değerleriyle hesaplanan test istatistikleri kritik değerlerden büyüktür. Söz konusu seriler için birim kök temel hipotezi reddedilememiştir. Sanayisizleşme göstergesine ilişkin seri için hesaplanan test istatistiğinin ise kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Bu çerçevede birim kök temel hipotezi reddedilerek sanayisizleşme serisinin düzeyde durağan bir süreç izlediğine karar verilmiştir. Düzeyde birim köklü bulunan serilerin hangi mertebeye durağan hale geldiği uygulanacak eşbütünleşme testinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda söz konusu serilerin birinci farkları alınarak ADF birim kök testi tekrar uygulanmıştır. Tablodan görüldüğü gibi işgücü ödemelerinin GSYH katma değeri içindeki payına ilişkin seri için hesaplanan test istatistiği kritik değerlerden küçüktür. Birim kök temel hipotezi reddedilerek serinin birinci mertebeden durağan olduğuna karar verilmiştir. Enflasyon değişkeni birinci fark serisi için hesaplanan test istatistiği ise %1 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük, %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden küçüktür. Bu bağlamda enflasyon serisi %5 anlamlılık düzeyinde durağan bulunmuştur. Sanayisizleşme serisi düzeyde durağan bulunduğu için fark serisine birim kök testi uygulanmamıştır. Çalışmada kullanılan diğer bir geleneksel birim kök testi PP test olup sabitli ve trendli model spesifikasyonu için test sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. PP Birim Kök Test Sonuçları

Düzye				
	Test İstatistiği	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Olasılık
İşgücü Ödeme	-2,260834	-4,066981	-3,462292	0,4503
Sanayisizleşme	-5,502079*	-4,066981	-3,462292	0,0001
Enflasyon	-3,293291	-4,066981	-3,462292	0,0742
Birinci Farklar				
	Test İstatistiği	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Olasılık
Δ İşgücü Ödeme	-11,79950*	-4,068290	-3,462912	0,0000
Δ Enflasyon	-7,159917*	-4,068290	-3,462912	0,0000

*%1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi PP testinden elde edilen sonuçlar ADF testiyle benzerlik göstermektedir. İşgücü ödemelerinin GSYH katma değeri içindeki payı ve enflasyon serileri düzey değerleriyle birim köklü bulunmuştur. Sanayisizleşme gösterge serisi ise düzeyde durağan bulunmuştur. Düzey değerleriyle birim köklü bulunan iki seri, birinci farkları alındığında durağan hale gelmişlerdir. PP testine göre enflasyon değişkeninin birinci fark serisi ADF testinden farklı olarak %1 anlamlılık düzeyinde de durağan bir süreç izlemektedir.

Geleneksel birim kök testleri birlikte değerlendirildiğinde işgücü ödemelerinin GSYH katma içindeki payı ve enflasyon serileri birinci mertebeden durağan, sanayisizleşme gösterge serisi ise düzeyde durağan bulunmuştur. Yapısal kırılmaları dikkate almayan geleneksel birim kök testleri zaman serisinde yapısal kırılma veya kırılmalar varsa sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Söz konusu sapma birim kök temel hipotezinin kabulüne doğru gerçekleşmektedir. Bu bağlamda düzeyde birim köklü bulunan işgücü ödemelerinin GSYH içindeki katma değeri ve enflasyon serileri için düzeyde ve eğimde iki yapısal kırılmayı dikkate alan Lee-Strazicich (LM) birim kök testi uygulanmış ve test sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. LM Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye		
	İşgücü Ödeme	Enflasyon
Gecikme Uzunluğu	9	6
Kırılma Tarihleri	4/2013, 1/2019	1/2004, 4/2020
Minimum t İstatistiği	-5,794869	-8,340557*
Kritik Değer (%1)	-6,932000	-6,821000
Kritik Değer (%5)	-6,175000	-5,917000
Birinci Farklar		
	İşgücü Ödeme	Enflasyon
Gecikme Uzunluğu	3	-
Minimum t İstatistiği	-7,157537*	-
Kritik Değer (%1)	-6,750000	-
Kritik Değer (%5)	-6,108000	-

*%1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi enflasyon değişkenine ilişkin hesaplanan test istatistiği kritik değerlerden küçüktür. Birim kök temel hipotezi reddedilerek enflasyon serisinin düzeyde ve eğimde iki yapısal kırılma ile trend durağan süreç izlediğine karar verilmiştir. Bu bağlamda geleneksel birim kök testlerine göre birim köklü bulunan enflasyon serisi, yapısal kırılmalar dikkate alındığında trend durağan bulunmuştur. İşgücü ödemelerinin GSYH katma değeri içindeki payı serisi için hesaplanan test istatistiğinin ise kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle söz konusu seri, iki yapısal kırılma ile birim köklüdür. İşgücü ödemelerinin GSYH katma değeri içindeki payı serisinin birinci farkı alınarak LM birim kök testi tekrarlanmıştır. Tabloda görüldüğü gibi birinci fark serisi düzeyde ve eğimde iki yapısal kırılma altında trend durağan bulunmuştur. Enflasyon serisi ise düzey değerleriyle trend durağan bulunduğu için birinci farkı ile ilgili uygulama yapılmamıştır.

Uygulanan tüm birim kök testleri birlikte değerlendirildiğinde sanayisizleşme ve enflasyon serileri düzeyde durağan bulunurken, işgücü ödemelerinin GSYH içindeki payı serisi birinci mertebeden durağan bulunmuştur.

Bu aşamada değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Yöntem kısmında açıklandığı gibi sınır testinde değişkenlerin aynı mertebeden durağan olma şartı söz konusu değildir. Bu çalışmadaki serilerin de aynı mertebeden durağan olmaması nedeniyle ARDL modeli kurularak sınır testi uygulanmıştır. Ayrıca Bai-Perron testiyle yapısal kırılma tarihleri belirlenmiş ve ARDL modeline gölge değişken olarak ilave edilmiştir. Bai-Perron testine ilişkin sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Bai-Perron Testi Sonuçları

Kırılma Tarihi	F İstatistiği	Kritik Değer (%5)
2009/4	151,5320	13,98
2014/2	37,47400	15,72

Tablo 4'te görüldüğü gibi kırılma tarihleri 2009 yılının dördüncü çeyreği ve 2014 yılının ikinci çeyreği olarak bulunmuştur. Ayrıca elde edilen F istatistikleri kritik değerlerden büyüktür. Bir başka ifadeyle kırılma tarihlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Söz konusu kırılma tarihleri, 2009 yılının dördüncü çeyreği ve 2014 yılının ikinci çeyreği olarak belirlenmiştir. ARDL modeline ilişkin gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterinden faydalanılarak (3,0,1) olarak bulunmuştur. Sınır testi sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Sınır Testi Sonuçları

F İstatistiği	5,969836
Alt Sınır (%5)	2,688
Üst Sınır (%5)	3,698

Tablo 5'te görüldüğü gibi hesaplanan test istatistiği üst kritik değerden büyüktür. Serilerin eşbütünlük olmadığını öne süren temel hipotez reddedilerek seriler arasında uzun dönem eşbütünlük ilişkisinin bulunduğu karar verilmiştir. Sınır testinin geçerli olabilmesi için bazı varsayımların sağlanması gerekmektedir. Öncelikle hata terimleri arasında otokorelasyon bulunmaması gerekmektedir. Bu bağlamda Breusch-Godfrey otokorelasyon testi uygulanmış ve test sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Breusch-Godfrey Test Sonuçları

F İstatistiği	Olasılık (F)	Olasılık (Ki-Kare)
2,010609	0,1021	0,0737

Tablo 6'da görüldüğü gibi olasılık değerleri 0,05'ten büyüktür. Hata terimleri arasında otokorelasyon bulunmadığını öne süren temel hipotez reddedilememiştir. Bir başka ifadeyle modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Diğer bir varsayım sabit varyans varsayımı olup, söz konusu varsayım Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans testi ile sınanmıştır. Test sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Breusch-Pagan-Godfrey Test Sonuçları

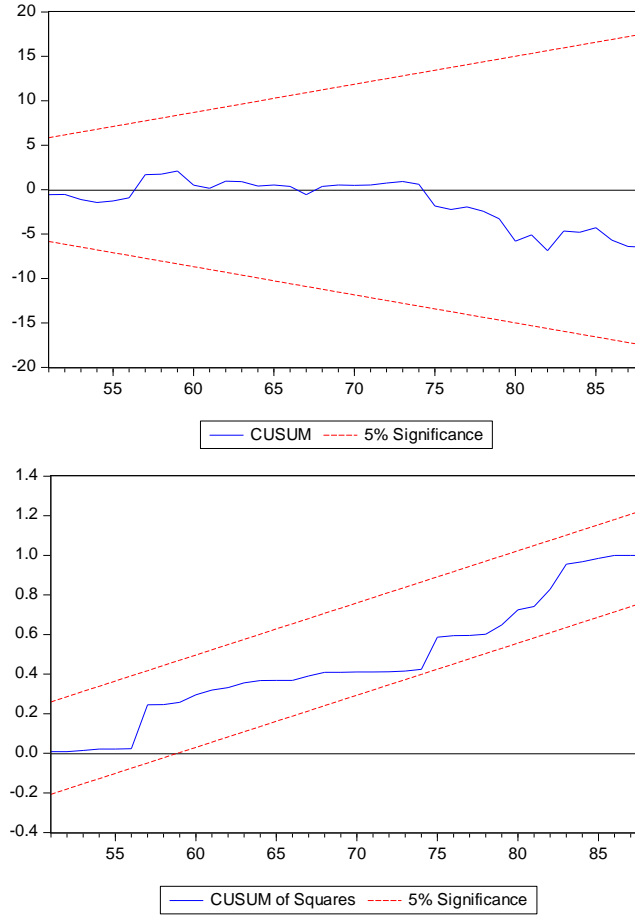
F İstatistiği	Olasılık (F)	Olasılık (Ki-Kare)
1,535548	0,1591	0,1591

Tablo 7'de görüldüğü gibi olasılık değerleri 0,05'ten büyüktür. Hata terimlerinin her noktasında varyansın aynı olduğunu ileri süren temel hipotez reddedilememiştir. Modele ilişkin sabit varyans varsayımının da sağlandığı görülmektedir. ARDL modelinin geçerli olabilmesi için modelde spesifikasyon hatasının bulunmaması da önem arz etmektedir. Söz konusu durum RESET testi ile sınanmış ve test sonuçları Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. RESET Testi Sonuçları

F İstatistiği	Olasılık
1,009569	0,3182

Tablo 8’de görüldüğü gibi olasılık değeri $0,05$ ’ten büyüktür. Modelde spesifikasyon hatasının bulunmadığını öne süren temel hipotez reddedilememiştir. Bu bağlamda modelde spesifikasyon hatasının bulunmaması varsayımı da sağlanmıştır. Bir başka ifadeyle modelde dışlanmış değişken sorunu bulunmamakta ve modele yeni bir değişken ilave edilmesine gerek bulunmamaktadır. Nitekim ARDL modelinin açıklama gücü %91 olarak bulunmuştur. Diğer bir varsayım, parametre tahminlerinin istikrar koşulunu sağlamasıdır. Bu çerçevede CUSUM ve CUSUM kare testleri uygulanmış, test sonuçları Şekil 5’te sunulmuştur.

Şekil 5. CUSUM ve CUSUM Kare Test Sonuçları

Şekil 5’te yer alan kırmızı çizgiler %5 güven aralığını, mavi çizgiler ise parametre tahminlerini göstermektedir. Mavi çizgilerin sınırlar içinde kalması, istikrar koşulunun sağlandığını göstermektedir.

Varsayımların sağlanmasının ardından bu aşamada uzun dönem parametre tahminleri yapılmıştır. Tahmin sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Uzun Dönem Parametre Tahminleri (Bağımlı Değişken: İşgücü Ödemelerinin GSYH Katma Değeri İçindeki Payı)

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t İstatistiği	Olasılık
-------------	---------	---------------	---------------	----------

Enflasyon	-0,068264	0,016837	-4.054364	0,0001
Sanayisizleşme	-0,157620	0,065324	-2,412878	0,0182
D1	2,542558	0,622861	4,082067	0,0001
D2	2,646840	0,634016	4,174719	0,0001
Sabit	29,28164	0,441819	66,27515	0,0000

Tablo 9’da görüldüğü gibi kırılma tarihleri de dâhil olmak üzere tüm bağımsız değişkenler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sanayisizleşme eğilimi arttıkça işgücü ödemelerinin GSYH içindeki payı düşmektedir. Bir başka ifadeyle sanayisizleşme eğilimi uzun dönemde gelir dağılımını bozucu etki meydana getirmektedir. Enflasyon artışı da gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Sanayisizleşme eğilimindeki 1 birimlik bir artışın işgücü ödemelerinin GSYH katma değeri içindeki payını yaklaşık 0,16 birim düşürdüğü görülmektedir.

Son olarak sınır testinin geçerli olabilmesi için hata düzeltme modelinin çalışması gerekmektedir. Bu çerçevede kısa dönem analizi olarak da ifade edilen hata düzeltme modeli kurulmuş ve model sonuçları Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

	Katsayı	Standart Hata	t İstatistiği	Olasılık
Enflasyon	-0,001428	0,000165	-8,683531	0,0000
Hata Düzeltme	-0,406018	0,065713	-6,178635	0,0000

Hata düzeltme modelinin çalışması için hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir (Enders, 1995: 367). Tablo 10’da söz konusu şartların sağlandığı görülmektedir. Bu bağlamda kısa dönemde ortaya çıkan sapmaların uzun dönemde giderildiği söylenebilir. Kısa dönemde meydana gelen bir sapma 2,46 dönem sonra (yaklaşık 7,5 ay) giderilerek tekrar uzun dönem dengesi kurulmaktadır. Ayrıca kısa dönemde de enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisi negatif bulunmuştur.

7. Sonuç

Tüm dünyada liberalleşme ve küreselleşme eğiliminin yaşandığı 1980’li yıllardan itibaren sanayisizleşme olgusu iktisat literatürünün gündemine girmiştir. Türkiye de küreselleşme sürecine 1980 yılında 24 Ocak Kararları ile dâhil olmuştur. Uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte yerli sanayi uluslararası rekabetle karşı karşıya kalmış ve diğer sektörlerle karşı güç kaybına uğramıştır. Bu bağlamda sanayisizleşme olgusu, 1980’lerden itibaren Türkiye ekonomisi için de tartışılmaya başlanmıştır. 1923’te ortaya konan sanayileşme hedefi 1970’lerin sonuna kadar canlı tutulmuş, ancak 1980’lerden itibaren sanayi aleyhine bir yapısal dönüşüm yaşanmıştır.

Bu çalışmada 2002 sonrasında sanayisizleşme eğiliminin gelir dağılımı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre sanayisizleşme süreci, gelir dağılımı üzerinde bozucu etki yaratmaktadır. Bu çalışma kapsamında gelir dağılımı ölçüsü olarak emek gelirleri ele alınmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde sanayisizleşmenin emek gelirlerini aşındırarak gelir dağılımını bozduğu ifade edilebilir. Kuznets hipotezine göre sanayileşme sürecinde tarımdan sanayiye geçiş aşamasında önce gelir dağılımı bozulmakta, ancak sanayi üretiminin bollaşmasıyla sektörler arası faktör gelirleri birbirine yaklaşmaktadır. Ancak sanayisizleşme

sürecinde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme süreci tamamlanmadan sanayiden hizmetlere geçiş yaşanmaktadır. Bu bağlamda ücret farkları henüz kapanmadığı için emek gelirleri arasındaki makas da kapanmamakta ve gelir dağılımı üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Aynı durum tarımdan hizmetlere direkt geçiş için de söz konusu olmaktadır. Bu çalışmadan elde edilen sonuç da sanayisizleşmenin emek gelirlerini aşındırdığı yönündedir. Ayrıca sanayi sektöründe grup içi eşitsizlik, hizmetlere göre daha düşük düzeydedir. Bu çerçevede hizmet sektörüne geçişler, çeşitliliğin çok fazla olduğu hizmet sektörü içindeki grup içi eşitsizlikleri de arttırmaktadır. Ayrıca çalışmada kontrol değişkeni olarak kullanılan enflasyon artışlarının da gelir dağılımı üzerinde bozucu etki meydana getirdiği belirlenmiştir.

Çalışma çerçevesinde Türkiye’de ortaya çıkan sanayisizleşme sürecinin erken sanayisizleşme olarak nitelendirilebileceği anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle sanayileşme süreci henüz tamamlanmadan hizmet sektörü lehine yapısal değişimin gelir dağılımını bozduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de sanayi sektörünün son yıllardaki kayıplarını telafi edecek iktisat politikalarının uygulanması önem arz etmektedir. Ayrıca günümüzde yaşanan yüksek enflasyon olgusuyla mücadele de gelir dağılımındaki bozulmayı hafifletecektir.

Referanslar

- Akgüç, Ö. (1992), *100 soruda Türkiye’de bankacılık*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Aksu, L. (2006), Atatürk dönemi (1923-1938) para ve kambiyo politikası, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 160, 111-132.
- Avcıoğlu, D. (1995), *Türkiye’nin düzeni: Dün-bugün-yarın*, İstanbul, Tekin Yayınları.
- Aydın, A. (2021), İngiltere emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yansıması: Baltalimanı Ticaret Anlaşması. *Journal of Awareness (JoA)*, 6(3), 101-114.
- Bai, J. ve Perron, P. (1998), Estimating and testing linear models with multiple structural changes, *Econometrica*, 66, 47-78.
- Bai, J. ve Perron, P. (2003), Computation and analysis of multiple structural change models, *Journal of Applied Econometrics*, 18, 1-22.
- Bayar, A. ve Günçavdı, Ö. (2018), Türkiye’de sanayisizleşme ve yoksulluk. *Efil Journal*, 1(4), 36-71.
- Berber, M. ve Artan, S. (2004). Türkiye’de enflasyon-ekonomik büyüme ilişkisi: (teori, literatür ve uygulama). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3- 4), 103-117.
- Boratav, K. (2015), *Türkiye iktisat tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Cillov, H. (1965), *Türkiye ekonomisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1132, İstanbul.
- Coibion, O., Gorodnichenko, Y., Kueng, L. ve Silvia, J. (2017). Innocent bystanders? monetary policy and inequality, *Journal of Monetary Economics*, 88: 70-89.
- Çavdar, T. (2004), *Türkiye’nin demokrasi tarihi (1950’den Günümüze)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çetintaş, H. (2003). Türkiye’de enflasyon ve büyüme. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 28, 141-153.
- Dasgupta, S. ve Singh, A. (2006), Manufacturing, services and premature deindustrialization in developing countries. *United Nation University-WIDER* (Research Paper No. 2006/49).

- Deyshappriya, N. P. R. (2017). Impact of macroeconomic factors on income inequality and income distribution in Asian countries, *ADB Working Paper*, No. 696, Asian Development Bank Institute (ADB), Tokyo, 12.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979), Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A.(1981), Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- DİE (1996), İstatistik göstergeler (1923-1995), Yayın No: 1883, Ankara.
- Easterly, W. ve Fischer, S. (2001). 14 Inflation and the Poor. *FISCHER*, 461.
- Enders W. (1995). *Applied Econometric Time Series:Instructor's Resorce Guide*. John Willy & Sons Inc.
- Engle, R.F. ve Granger,C.W.J. (1987), Cointegration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55, 251-76.
- Erçel, G. (1999). The Relationship between inflation and growth. *The ISE Review*, 3(12), 15- 28.
- Franco, C. ve Gerussi, E. (2013). Trade, foreign direct investments (FDI) and income inequality: Empirical evidence from transition countries. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 22(8): 1131-1160.
- Freeman, C. ve Soete, L. (2003), *Yenilik iktisadı* (1. Basım), Ergün Türkcan (Çev.), TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Gökçen, A. M. (2020), *Cumhuriyetten günümüze Türkiye'de iktisat politikaları ve ekonomik gelişme*. M. Zencirkıran (Der.), Düünden bugüne Türkiye'nin toplumsal yapısı, 191-220.
- Grier, R. ve Grier, K.B (2006). On the real effects of inflation and inflation uncertainty in Mexico. *Journal of Development Economics* 80, 478 – 500.
- Hobsbawn, E.J. (1987), *Sanayi ve imparatorluk*, Y. Gülerman ve A. Ersoy (Çev.), Dost Yayınları, Ankara.
- Jagic, S. (2010), *Constantinople*, 6 April 1536, Revues plurielles http://www.revuesplurielles.org/_uploads/pdf/12/110/11
- Johansen, S. (1988), Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economics Dynamic and Control*, 12(2-3), 231–254.
- Kahraman, S. ve Şişmanoğlu, G. (2019), Atatürk dönemi iktisadi devletçi sanayileşme politikaları, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 627-656, Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/igdirsosbilder/issue/66822/1045079>
- Kaldor, N. (1966), Marginal productivity and the macro-economic theories of distribution: comment on Samuelson and Modigliani. *The Review of Economic Studies*, 33(4) 309-319.
- Karakayalı, H ve Dilber, İ. (2010), *Kuramlarda büyüme ve kalkınma*. Manisa: Emek Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Kazgan, H. (1982), *Sanayi tarihi*, İTÜ Matbaası, İstanbul.
- Kazgan, H. (2005). *Galata bankerleri*, Orion Yayınevi, Ankara.
- Kepenek, Y. (1987), *Gelişimi, üretim yapısı ve sorunlarıyla Türkiye ekonomisi*, Teori Yay. Ankara.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000), *Türkiye ekonomisi*, 10. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Krugman, P. ve Lawrance, R. (1993), *Trade, jobs and wages*. National Bureau Of Economic Research, Massachusetts.

- Kuznets, S. (1955), Economic growth and income inequality, *American Economic Review*, 49, 1-28. <http://www.jstor.org/stable/pdf/1811581.pdf>.
- Kuzucu, Y. (2002), *Türkiye’de devletçilik döneminde planlı kalkınma deneyimi*, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Bitirme Tezi, İstanbul.
- Law, C. H. ve Soon, S. V. (2020). The impact of inflation on income inequality: the role of institutional quality. *Applied Economics Letters*, 1(4), 1.
- Lee, J. ve Strazicich, M.C. (2003), Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks, *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Li, H. ve Zou, H. (2002). Inflation, growth, and income distribution: A cross-country study, *Annals of Economics and Finance*, 3(1): 85-101.
- Maillet, J. (1983), *18. yüzyıldan bugüne iktisadi olayların evrimi*, Çeviren: Ertuğrul Tokdemir, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Monnin, P. (2014). Inflation and income inequality in developed economies, *CEP Working Paper* No: 2014/1.
- Nantob, N. (2015). Income inequality and inflation in developing countries: An empirical investigation, *Economics Bulletin*, 35(4): 2888-2902.
- Nelson, C. ve Plosser, C. (1982), Trends and random walks in macroeconomic time series: some evidence and implications. *Journal of Monetary Economics*, (10), 139-169.
- OECD (2024), *Inflation (CPI)*, Erişim Tarihi: 08 Mart 2024, <https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm>
- Ökçün, G. (1971), *1920-1930 yılları arasında kurulan Türk anonim şirketlerinde yabancı sermaye*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özer, M. H. (2014), Cumhuriyetin ilk yıllarında milli tüccar oluşturma çabalarında İş Bankasının rolü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 69(2), 351-377.
- Pamuk, Ş. (2009), *Osmanlı’dan cumhuriyete küreselleşme, iktisat politikaları ve büyüme* (Seçme Eserleri II) (2 b.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2015), *Osmanlı-Türkiye iktisadî tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2021), *Türkiye’nin 200 yıllık iktisadi tarihi*, 13. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Park, C. ve Rogelio, M. (2015). Financial inclusion, poverty, and income inequality in developing Asia, *Asian Development Bank Economics Working Paper Series* No: 426.
- Perron, P. (1989), The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57, 1361-1401.
- Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (1995), *An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis*. In S. Strom, A. Holly, A. Diamond (eds), Centennial Volume of Ragner Frisch, Cambridge University Press
- Pesaran, M.H., Shin, Y. ve Smith, R.J. (2001), Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 89- 326.
- Phillips, P.C.B ve Perron, P. (1988), Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), ss.335 346..
- Rodrik, D. (2016), Premature deindustrialization. *Journal of Economic Growth*, 21, 1-33.

- Rowthorn, R. ve Ramaswamy, R. (1997), Deindustrialization: Cause and implications. *IMF Working Paper*, WP/97/42. Washington: IMF.
- Schmidt, P. ve Phillips, P.C.B. (1992), LM tests for a unit root in the presence of deterministic trends. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 54(3), 257-287.
- Siami-Namini, S. ve Hudson, D. (2019). Inflation and income inequality in developed and developing countries, *Journal of Economic Studies*, 46(3):611-632.
- Şahinkaya S (2019). *Cumhuriyet İktisadında Makas Değişimi*. Ankara: Telgrafhane Yayınları.
- Şener, S. (2005), Türkiye ekonomisinde ikinci dönem liberal iktisat politikaları, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 139-146.
- Tahsin, E. ve Börü, F. (2020), Türkiye bölgelerinde yapısal dönüşüm, gelir eşitsizliği ve istihdam bağlantıları. *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 91-121. <https://doi.org/10.26650/JECS2020-0020>
- Taşkın, M. M. (2003), 1923-2003 döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ticaret politikaları, *Dış Ticaret Dergisi*, Özel Sayı, 131-152.
- Tekin, İ. (2023), Sanayisizleşme ve sendikasılaşmanın gelir dağılımı etkileri: erken (prematüre) sanayisizleşen ülkeler örneği. *Çalışma ve Toplum*, 76(1).
- Tokgöz, E. (2001), *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Tregenna, F. (2016), *Deindustrialisation: an issue for both developed and developing countries*, Routledge Handbook of Industry and Development, Ed. Weiss J., M. Tribe, New York and London, Routledge Taylor& Francis Group, 7-115.
- TÜİK (2024), *Uluslararası seçilmiş göstergeler*, Erişim Tarihi: 08 Mart 2024, <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloyilSutunGetir.do?durum=acKapa&menuNo=20&altMenuGoster=1>
- Yıldırım, İ. (2001), Ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı ekonomisi üzerine bir değerlendirme (1838-1918), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, 11(2), 13-326.
- Yiğit, A.A. (2012), Türkiye'nin tarıma dayalı sanayi politikası. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 315-326.